

MARTA PISAREK

Instytut Gospodarki, Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Krośnie,
e-mail: marta.pisarek@pans.krosno.pl

PERSPEKTYWY ROZWOJU SLOW TOURISM NA PODKARPACIU

Województwo podkarpackie ze względu na swoje położenie, potencjał przyrodniczo-kulturowy i rozwijające się potrzeby świadomego turysty (zainteresowanego także produktem turystycznym opartym o zasady slow) może w przyszłości stanowić główny kierunek destynacji wybranej grupy odbiorców turystyki. Aktualnie wielu właścicieli wiejskiej bazy noclegowej poszerza swoją ofertę o atrakcje związane z uważnością, takie jak kontemplacja w otoczeniu natury, kąpiele w saunie, możliwość noclegu pod gołym niebem. Ich oferta jest zróżnicowana, co daje perspektywę wypoczynku zarówno dla klientów preferujących agroturystykę, jak też jej nowsze formy, np. glamping. Pojawiły się także oferty turystyki zaangażowanej społecznie, w której turysta ma możliwość ścisłej interakcji z gospodarzem atrakcji lub lokalną społecznością. Opisane w artykule przykłady realizacji usług turystycznych w nurcie slow tourism stanowią wzorzec poszukiwania nowych form wypoczynku które przyczyniają się do retardacji negatywnych przemian w środowisku przyrodniczym i społeczno-kulturowym.

Słowa kluczowe: turystyka slow, baza noclegowa, atrakcja turystyczna, Podkarpacie, retardacja

I. WSTĘP

Początek rozwoju turystyki na skalę masową nastąpił w latach 50. XX w. w wyniku znacznego postępu w infrastrukturze i środkach transportu a także zmianach polityki poszczególnych krajów, mającej na celu intensyfikację udziału społeczeństwa w turystyce. Głównym podejściem do rozwoju turystyki było w tym czasie traktowanie jej jako źródła dochodu i podstawowej dziedziny w strukturze gospodarki [Nawrocka 2010]. Aktualnie w literaturze tematu podkreśla się negatywne skutki masowej turystyki, szczególnie bierze się pod uwagę degradację środowiska, wzrost zachorowań w połączeniu z okresowym przeludnieniem, często brak związku z kulturą czy tradycją. Współczesny turysta kreuje swój wizerunek osoby znudzonej, skomercjalizowanej i niezainteresowanej miejscem, do którego przybywa. Ponadto szczególnie w grupie turystów odwiedzających aglomeracje miejskie obserwuje się destrukcyjne zachowania, w tym nadużywanie alkoholu oraz agresję słowną i fizyczną. Turystyka masowa, będąc wcześniej powodem zadowolenia i dumy lokalnych administracji miast i organizatorów, w wielu przypadkach (m.in. Lizbona, Wenecja, Amsterdam, Barcelona) przekształciła się z sukcesu w uciążliwy dla mieszkańców i często niekorzystny dla nich proces, budzący niechęć i negatywny stosunek do turystów [Komorowski 2018, Wójtowicz 2016].

Odpowiedzią na wspomniane zmiany w turystyce jest duża liczba inicjatyw z zakresu spowalniania życia, świadome i uważne uczestnictwo w podróży, odbieranie nowych doświadczeń wszystkimi zmysłami, jednocześnie z poszanowaniem środowiska przyrodniczego, dziedzictwa kulturowego i miejscowej ludności [Wilkońska 2016]. Projektowanie wolnego czasu na terenach bogatych przyrodniczo w oparciu o uważność zalecana jest obecnie przez liczne grono terapeutów, bowiem współczesne badania naukowe potwierdzają dobroczynne działanie spowolnionej turystyki na przebieg procesów biopsychicznych człowieka [Karczewski 2013, 2014].

Celem opracowania jest prezentacja idei i uwarunkowań *slow tourism* oraz charakterystyka województwa podkarpackiego w kontekście możliwości uprawiania tej turystyki. Opisano także wybrane przypadki jej realizowania.

II. MATERIAŁ I METODY

Opracowując niniejszy artykuł korzystano ze źródeł, które można ująć w trzy zasadnicze zbiory: () szeroko rozumiana literatura naukowa, zamieszczona w dostępnych bazach danych, w tym m.in. Google Scholar i Scopus, () dane statystyczne pochodzące z Banku Danych Regionalnych Głównego Urzędu Statystycznego, raporty analiz ruchu turystycznego w województwie podkarpackim, strategie i programy rozwoju turystyki opracowane na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego i Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej, () dokumentacja elektroniczna obejmująca materiały informacyjne i promocyjne twórców produktów turystycznych funkcjonujących na terenie województwa podkarpackiego zamieszczone na portalach społecznościowych, stronach www, itp.

Dokonano analizy zebranych danych i przedstawiono interpretację opisową badanego zjawiska.

III. WYNIKI

Slow tourism – idea i uwarunkowania

Warunkiem niezbędnym do uprawiania turystyki jest istnienie czasu wolnego, zaś czynności wykonywane w czasie wolnym mają odzwierciedlenie w potrzebach konsumpcyjnych [Marciniak i Orliński 2016]. Źródłem popytu na zróżnicowane sposoby zagospodarowania czasu wolnego jest chęć człowieka do samorealizacji oraz społecznego wyróżniania się. Ta chęć powoduje na przykład poszukiwanie nowych sposobów i miejsc wypoczynku, co stymuluje rozwój nowych form turystyki i nowych obszarów recepcji turystycznej. Wzrost świadomości klientów w zakresie ochrony środowiska oraz zasad zrównoważonego rozwoju powoduje, że turyści coraz częściej wybierają produkt, który z jednej strony ma na długo utrwalić się w ich pamięci, ale jednocześnie odpowiadać założeniom odpowiedzialnej turystyki [Burmecha-Olszowy 2014, Niezgoda i Markiewicz 2014].

Rozważając *slow* turystykę jako zjawisko, którego podmiotami jest ogół ludzi o charakterystycznych zachowaniach i postawach, opierających się na zasadach powolnego, uważnego życia, Burmecha-Olszowy [2014] oraz Wilkońska [2016] wyróżniają następujące czynniki, przyczyniające się do rozwoju tej formy turystyki:

- autentyczność i wiarygodność zarówno produktów turystycznych jak i środowiska gospodarczo-przyrodniczego, w którym produkt ten jest umiejscowiony;
- ukierunkowanie na lokalne dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze;
- wysoki standard usług i jakość oferty jednocześnie z poszanowaniem zasad zrównoważonego rozwoju.

W Manifeście *Slow Travel* ogłoszonym w 2009 roku przez Nicky Gardner znajdujemy wiele wskazówek jak podróżować by uczynić nasz wyjazd świadomym, odpowiedzialnym

i minimalnego wpływu, budując wrażliwość turysty na problemy odwiedzanego miejsca. Podróżujący powinien nie tylko szanować przestrzeń którą odwiedza, ale również pozostawić w tym miejscu coś od siebie [Sukiennik 2014].

Idea *slow* od samego początku jej popularyzacji związana była z mniejszymi miastami europejskimi (do 50 tys. mieszkańców), które skupiają się nad poprawą jakości życia swoich mieszkańców i stwarzają warunki serdecznej i gościnnej atmosfery dla osób, które odwiedzają te miasta. Przejawia się to np. w dążeniu do zmniejszania ruchu samochodowego na rzecz ciągów spacerowo-rekreacyjnych czy m.in. ograniczaniu budowy wielkopowierzchniowych centrów handlowych lub restauracji typu *fast* na rzecz lokalnych sklepów, lokali gastronomicznych itp. [Wiśniewska 2012]. Polskie miejscowości, które przystąpiły do międzynarodowej sieci *Cittàslow* charakteryzują się bogatą przeszłością oraz położone są na terenach cennych przyrodniczo, co daje im podstawy do rozwoju funkcji turystycznej nakierowanej na świadomego turystę realizującego program *slow*. Obecnie w Polsce do sieci przystąpiło 38 miejscowości, w tym jedna nie będąca miastem, z czego 28 położonych jest w województwie warmińsko-mazowieckim [Kaczmarek i Kaczmarek 2024].

Charakterystyka województwa podkarpackiego w kontekście slow turystyki

Województwo podkarpackie ma duży potencjał do rozwoju *slow tourism*, bowiem charakteryzuje się wysokim wskaźnikiem przyrodniczo-kulturowym, który wynika ze znacznego odsetka powierzchni chronionych (44,9%), dużej lesistości (38,3%) oraz niskiego zurbanizowania terenu (41,6%) [Rocznik Statystyczny 2023]. Dla lepszej identyfikacji produktu turystycznego województwo podkarpackie zostało podzielone na pięć krain turystycznych: Bieszczady, Beskid Niski, Roztocze Południowe, Dolina Sanu i Wisły, Rzeszów – miasto i region, w których ruch turystyczny, jak wynika z przeprowadzonego audytu odbywa się sezonowo [Szpara i in. 2023]. Sezonowość jest wynikiem umiarkowanej atrakcyjności turystycznej obecnych tu gmin wiejskich i miejsko-wiejskich [Stec 2017]. Podkarpacie może pochwalić się dobrze rozbudowaną i oznakowaną siecią tras pieszych i rowerowych prowadzących przez najciekawsze pod względem przyrodniczym, historycznym oraz kulturowym miejsca regionu. Słabo wykorzystane są natomiast walory zasobów wodnych województwa, szczególnie rzeki San. Baza noclegowa jest zróżnicowana pod względem lokalizacji i standardu, nie mniej jednak Podkarpacie można zaliczyć do czołowych w Polsce pod względem liczebności obiektów indywidualnego zakwaterowania, w tym gospodarstw agroturystycznych [Kruczek i in. 2019].

Ważną cechą Podkarpacia jest „jakość życia” na tym obszarze. Znajdują się tu istotne dla spowolnienia turystyki tereny produkcji i przetwórstwa żywności najwyższej jakości biologicznej i zdrowotnej oraz przemysł związany z infrastrukturą ochrony środowiska i pozyskiwania energii odnawialnej. Ponadto województwo podkarpackie należy do najbezpieczniejszych regionów w Polsce (mieszkańcy województwa nie odczuwają zagrożenia w miejscu zamieszkania, niska liczba przestępstw stwierdzonych, wysoki wskaźnik wykrywalności sprawców) i największym odsetkiem osób długowiecznych (średni wiek w regionie dla kobiet to 82,8, dla mężczyzn – 75,1 lat) [Wiodące ... 2016].

Turystyka slow realizowana w województwie podkarpackim – studia przypadków

Podkarpacka oferta turystyczna oparta na założeniach *slow tourism* została przygotowana przede wszystkim przez drobnych przedsiębiorców: właścicieli obiektów noclegowych i gastronomicznych oraz lokalne stowarzyszenia. Z analizy oferty agrokwater zlokalizowanych na terenach wiejskich województwa podkarpackiego [Wykaz gospodarstw ... 2024] wynika, że gospodarstwa agroturystyczne utożsamiające się z ideą *slow* mają

szczegółowo opracowane strony internetowe, pozwalające na uruchomienie wyobraźni i próbę zatrzymania turysty w danym gospodarstwie. Poza szczegółowym opisem bazy noclegowej, przedstawiane są atuty miejsca, takie jak lokalizacja na uboczu wsi, często pod lasem, bez bliskiego kontaktu z innymi zabudowaniami stałymi, czy też możliwość bezpośredniego obcowania z naturą. Ponadto właściciele tych obiektów zamieszczają informacje o sobie. Podkreślają, że cechują się otwartością oraz posiadają różnorodne uzdolnienia oraz umiejętności, którymi chętnie podzielą się z turystami. Pojawiają się oferty związane ze zjawiskiem turystyki społecznie zaangażowanej, w której szczególnym produktem rynku doznań jest dzielenie się wiedzą i wolnym czasem. Ciekawymi przykładami są: Siedlisko Kalpapady, Gospodarstwo Agroturystyczne Międzyczas, Maciejówka, Ptasię Radio Brzozów, Chutor Gorajec.

Burmecha-Olszowy [2014] oraz Gralak i Kacprzak 2021] zauważyli, że właściciele wiejskiej bazy noclegowej, którzy przygotowali rozbudowaną ofertę pobytową, mocno podkreślają w social mediach swoje atuty związane z lokalizacją i dodatkowymi aktywnościami oraz podążaniem za nurtem *slow*.

Siedlisko Kalpapady [Krzeszewski 2024] to przykład gospodarstwa, w którym odpoczynek w domku z kostek słomy i gliny można połączyć z doświadczaniem pracy jako wolontariusz w ogrodzie prowadzonym metodą permakulturową lub realizować turystykę opartą o przygotowywanie przez turystę przetworów warzywnych i owocowych. Wiele emocji może przynieść rozmowa z właścicielem, którego jak sam o sobie pisze „misją, jest życie w trybie „slow”, bazowanie głównie na lokalnych zasobach naturalnych, dobra zabawa poprzez majsterkowanie i eksperymenty oraz świadczenie usług projektowania zrównoważonych siedlisk ludzkich i społeczności, by odwrócić degeneratywny trend energożernej, konsumpcyjnej cywilizacji”.

Ptasię Radio Brzozów [Wegańska agroturystyka... 2024] to agroturystyka w starym domu z bali położonym na obrzeżach małego podkarpackiego miasteczka Brzozów. W okolicy nie ma bezpośrednich sąsiadów, a gościom, oprócz ciszy i spokoju, właściciele zapewniają domowe jedzenie, oparte na produktach roślinnych. Do dyspozycji gości jest sauna z widokiem na las oraz kąpiele z lokalnych ziół.

Ofertę dom gościnnego na Roztoczu „Chutor Gorajec” [Chutor ... 2024] wyróżnia zarówno bogactwo w elementy doświadczeń eskapistycznych i estetycznych jak też doznań artystycznych poprzez organizację raz w roku imprezy o nazwie Folkowisko.

Dla miłośników górskich pieszych wędrówek atrakcją turystyczną w nurcie *slow* znaną z przekazu lub osobistego doświadczenia jest Dom Pracy Twórczej Chata Socjologa na Otrycie prowadzony przez Stowarzyszenie Klub Otrycki [Roman i in. 2020]. Jest to nietypowe, miejsce noclegowe, bez prądu, bieżącej wody oraz gazu. Każdy Gość jest także współgospodarzem. Trzeba przynieść wodę z ujęcia, drewno na opał i jedzenie. Spanie jest na drewnianych pryzkach i gąbkowych materacach, we własnym śpiworze, mycie w misce, gotowanie na kuchni opalanej drewnem. Pobyt w Chacie Socjologa to wielka przygoda i spotkanie z naturą oraz ciekawymi ludźmi. Przy Domu Pracy Twórczej Chata Socjologa znajduje się, najwyżej położone publicznie dostępne Obserwatorium Astronomiczne. Obszar pasma Otrytu należy do najciemniejszych, najmniej zanieczyszczonych światłem obszarów w Europie. Dlatego powstała tu unikatowa atrakcja – Park Gwiazdowego Nieba. Powołanie Parku miało na celu propagowanie ochrony środowiska nocnego w zakresie ochrony przed sztucznym, nadmiernym światłem oraz promocja turystyki astronomicznej i ekologicznego rozwoju regionu. W ramach działalności Parku turystom oferowane są astropokazy, podczas których uczestnicy mogą obserwować księżyc, planety, Drogę Mleczną, obiekty głębokiego nieba [Pokazy ... 2024].

Od 1 maja 2021 roku Lasy Państwowe dla osób realizujących turystykę związaną z nietypowymi formami aktywności terenowej, np. z bushcraftem i survivaliem dedykują program „Zanocuj w lesie”. W lesie, na obszarach ciekawych przyrodniczo zlokalizowane są miejsca do rozbicia namiotu i biwakowania. W jednym miejscu może nocować maksymalnie dziewięć osób, przez nie dłużej niż dwie noce z rzędu, w innym przypadku fakt ten należy zgłosić mailowo na adres danego nadleśnictwa. W województwie podkarpackim program realizowany jest na terenie 26 nadleśnictw będących w gestii Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Krośnie. Szczegóły dotyczące lokalizacji wyznaczonych miejsc wraz z wizualizacją ich na mapie oraz regulamin korzystania z obszarów objętych programem, znajdują się na stronach internetowych wszystkich nadleśnictw, w zakładce Turystyka - Pomysł na wypoczynek [Program ... 2024].

Glamping to współczesna moda kulturowa w dziedzinie turystyki zrównoważonej i organizacji wolnego czasu. Termin ten stanowi połączenie angielskich słów glamorous (efektowny, wytworny, czarujący, reprezentacyjny, prestiżowy) oraz camping – obozowanie, biwakowanie, kemping. Taka forma spędzania wolnego czasu z założenia stanowi spełnienie marzenia o przyjemnym wypoczynku na łonie natury, lecz bez niedogodności z nim związanych. Glamping to zazwyczaj ekskluzywne namioty, jurty tureckie i mongolskie, tiny house, domki na drzewach, na wodzie, domki kopułowe i wiele więcej nietypowych obiektów idealnych na wypoczynek [Zdrowicka-Wawrzyniak 2024].

Województwo podkarpackie to przestrzeń, w której zlokalizowanych jest wiele obiektów spełniających definicję glampingu, a ich rezerwacji można dokonać bezpośrednio u właścicieli lub poprzez elektroniczne platformy sprzedażowe, m.in. AlohaCamp [Zrelaksuj ... 2024], Błogo [Urlop ... 2024]. Często nazwy tych kwater nawiązują do natury, spokoju, medytacji: Forrest Glamp, Lokum Absolutnie Spokojne, Mononoke, Pod Gwiazdami. Ponadto właściciele tych obiektów przedstawiają się jako osoby będące zwolennikami wypoczynku w środowisku naturalnym, z dala od zgiełku aglomeracji miejskich, którzy swoją pasją chcą dzielić się z osobami odwiedzającymi. Z analizy ofert wynika, że dla zapewnienia komfortu wypoczynku w duchu spowolnionej turystyki utworzone miejsca cechuje:

- kameralność poprzez pobyt w jednym czasie ograniczonej liczby osób, np. jednej rodziny lub nielicznej grupy zaprzyjaźnionych osób;
- lokalizacja w miejscach odosobnionych, często z widokiem na otwartą przestrzeń lub dostępem do zasobów wodnych (rzeki, stawu, itp.);
- możliwość korzystania z sauny, jacuzzi, obcowania z zwierzętami domowymi, wypożyczenia sprzętu rekreacyjnego (np. rowerów), jak również uczestnictwa w różnego typu warsztatach (np. rękodzieła, zielarskich, jogi).

Za flagowy produkt turystyczny zawierający zasady *slow* i zrównoważonego rozwoju należy uznać Centrum Bieszczadzkich Smaków Ursa Maior w Uhercach Mineralnych, założone w 2013 roku, które mieści Bieszczadzką Wytwórnę Piwa Ursa Maior – lokalny mikrobrowar rzemieślniczy, Bieszczadzką Wytwórnę Octu Ursa Maior, sklep z produktami regionalnymi Esencja Karpat oraz trzypoziomową salę Ursa Maior Gallery z Domem Aukcyjnym [Ursa ... 2024]. Właściciele opisując ten obiekt podkreślają, że poza miejscem wytwarzania piwa rzemieślniczego są centrum sztuki, kreatywności i designu. Piwne etykiety o nietypowym kształcie i szacie graficznej tworzonej przez bieszczadzkich artystów podkreślają lokalny charakter mikrobrowaru. W sklepiku „Esencja Karpat” prowadzonym przy browarze można nabyć obok piwa, plakaty, legendarne krówki piwne, czekolady z chmielem i słodem, powidła śliwkowe z piwem Deszcz w Cisnej, rzadko występujące odmiany miódów, octy piwne, cydr z bieszczadzskich jabłek, wyroby pszczelarskie,

ceramiczne, szklane, drewniane, skrzynie wykonane z palet, itp. Właściciele browaru mocno angażują się na rzecz inwestowania w lokalne przedsięwzięcia, skupiające się na ochronie i promocji walorów Bieszczad. Wspierają inicjatywy z zakresu kultury, środowiska naturalnego, historii i biznesu cechujące się szacunkiem dla ludzi i przyrody. Wokół browaru założona jest dzika łąka, stary sad owocowy, stanowiska regeneracji gleby, i wiele innych enklaw siedliskowych. Przy budynku znajduje się dwie ekologiczne, ogrodowe oczyszczalnie ścieków oraz systemy gromadzenia wody deszczowej. W obiekcie założono elektrownię fotowoltaiczną, która pokrywa zapotrzebowanie na energię elektryczną zużywaną przez część produkcyjną browaru. Symbolika znaku Ursa Maior ma wiele znaczeń, ale dwa podstawowe skojarzenia to niebo i niedźwiedzica. Nawiązanie do gwiazdozbioru Wielkiej Niedźwiedzicy ma oznaczać duże przywiązanie właścicieli browaru do bieszczadzkiego nieba, które jest piękne i ciemne jak nigdzie na świecie.

Na terenie województwa podkarpackiego, szczególnie w sezonie wakacyjnym organizowane są liczne imprezy promujące jednocześnie wypoczynek w bliskim kontakcie z przyrodą oraz integrację z lokalną społecznością. Od kilku lat Lokalna Grupa Działania „Zielone Bieszczady” organizuje imprezę pt. „Połączą nas dary ziemi” obejmującą wspólne grzybobranie (pod opieką leśników i klasyfikatorów z Sanepidu), zawody o miano „Grzybiarza roku”, rajd Nordic Walking, spacer i warsztaty ziołowe, stoiska promocyjne przedsięwzięciom społecznym, kiermasz domowych przetworów oraz degustacja dań z lasu i łąki. Wśród licznych atrakcji organizatorzy przewidują występy zespołów muzycznych, konkursy, gry i zabawy dla dzieci i dorosłych [Połączą ... 2024].

IV. PODSUMOWNIE

Opisane w artykule przykłady realizacji usług turystycznych w nurcie *slow tourism* stanowią przykład poszukiwania nowych form wypoczynku z uwzględnieniem uważności w przestrzeni ochrony środowiska oraz innych aspektów realizowania trwałego rozwoju na Podkarpaciu. Można o nich także powiedzieć, że zachęcają do mniej agresywnej środowiskowo rozrywki i wypoczynku. W takim razie przyczyniają się do retardacji negatywnych przemian w środowisku przyrodniczym i społeczno-kulturowym. W wyszukiwarce sieciowej Google.com. w nurcie *slow tourism* w pierwszej kolejności pojawiają się oferty wiejskiej bazy noclegowej wzbogacone o atrakcje związane z delectowaniem się przyrodą, dające możliwość regeneracji ciała i psychiki, także w oparciu o zróżnicowane diety. Warto przyjrzeć się tym ofertom, podobnie jak przykładom pieszych i rowerowych szlaków turystycznych, krótko i długodystansowych, biegnących przez piękne zakątki Podkarpacia. Należy także podkreślić, że zarówno w dokumentach strategicznych dotyczących turystyki województwa podkarpackiego jak i w aktualnej ofercie turystycznej przedsiębiorców prywatnych, propozycji produktów autentycznych, wiarygodnych oraz ukierunkowanych na zrównoważoną turystykę (takich np. jak Park Gwiezdnego Nieba i Centrum Bieszczadzkich Smaków Ursa Maior) jest stanowczo za mało.

BIBLIOGRAFIA

1. Burmecha-Olszowy M. 2014. Slow tourism – cechy i funkcje nowego nurtu w turystyce. Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu. 45. 177-184.
2. Chutor Gorajec. 2024. [dok. elektr.: <https://www.chutorgorajec.com>. data wejścia 15.06.2024].
3. Gralak K., Kacprzak M. 2021. Trendy i kierunki rozwoju agroturystyki w kontekście ekonomii doświadczeń. Wyd. SGGW. Warszawa. ss. 134.

4. Kaczmarek U., Kaczmarek T. 2024. Geneza i przesłanki członkostwa małych miast w sieci Cittaslow. Przykłady z Niemiec, Włoch i Polski. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*. 18(69). 215-233. <https://doi.org/10.14746/rpr.2024.69.13>.
5. Karczewski E. 2013. Wpływ aktywności turystycznej na równowagę duchową i zdrowie człowieka. *Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja. Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych*. 12(2). 75-88.
6. Karczewski E. 2014. Psychologiczna wartość krajobrazu w indywidualnym doświadczaniu turystów. *Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja. Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych*. 13(1). 69-81.
7. Komorowski J. 2018. Współczesne problemy ekonomiczno-społeczne turystyki masowej w miastach. *Studia Periegetica*. 2(22). 13-32. doi 10.26349/st.per.0022.01.
8. Kruczek Z., Nowak A., Nowak L., Zieliński M. 2019. Audyt turystyczny województwa podkarpackiego. Wyd. 2BA doradztwo strategiczne. Nysa.
9. Krzeszewski M. 2024. Siedlisko Kalpapādy. [dok. elektr.: <https://permaprojekt.pl/>. data wejścia 15.06.2024].
10. Marciniak G., Orliński K. 2016. Czas wolny jako prawo jednostki - fenomen czasu wolnego. [w:] Tanaś V., Welskop W. (red.). *Kultura czasu wolnego we współczesnym świecie*. Wyd. Wyższa Szkoła Biznesu i Nauk o Zdrowiu. Łódź. 349-360.
11. Nawrocka E. 2010. Rozwój turystyki i rozwój zrównoważony. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Ekonomia*. 140. *Gospodarka a środowisko*. 87-100.
12. Niezgodna A., Markiewicz E. 2014. Slow tourism – idea, uwarunkowania i perspektywy rozwoju. *Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu*. 46. 82-90.
13. Pokazy astronomiczne. 2024. [dok. elektr.: <https://www.gwiedzniebieszczady.pl>. data wejścia 15.06.2024].
14. Połączą nas dary Ziemi. 2024. [dok. elektr.: <https://kkes.pl/610>. data wejścia 15.06.2024].
15. Program „Zanocuj w lesie”. 2024. [dok. elektr.: <https://www.krosno.lasy.gov.pl/program-zanocuj-w-lesie->. data wejścia 15.06.2024].
16. *Rocznik Statystyczny Województwa Podkarpackiego*. 2023. Wyd. Urząd Statystyczny. Rzeszów.
17. Roman M., Lisiewicz K., Wielechowski M., Roman M. 2020. Determinanty rozwoju turystyki w gminie Lutowiska położonej na obszarze Bieszczadzkiego Parku Narodowego. [w:] Jalinik M., Bakier S. (red.). *Obszary przyrodniczo cenne w rozwoju turystyki*. Wyd. Politechnika Białostocka. 43-54. doi: 10.24427/978-83-66391-25-3_3.
18. Stec A. 2017. Znaczenie produktów turystycznych dla gospodarki regionalnej na przykładzie podkarpacia. *Studia i Prace WNEIZ US*. 47(3). 407-417. DOI: 10.18276/SIP.2017.47/3-32.
19. Sukiennik M. 2014. Turystyka w czasach przesyty. *Slow Travel jako alternatywa. Turystyka Kulturowa*. 3. 21-38. [dok. elektr.: <http://turystykakulturowa.org>. data wejścia 15.06.2024].
20. Szpara K., Gierczak-Korzeniowska B., Stopa M. 2023. Raport z badań ruchu turystycznego w województwie podkarpackim. Wyd. PROT, Rzeszów.
21. Urlop to bajka. 2024. [dok. elektr.: <https://blogu.pl>. data wejścia 15.06.2024].
22. Ursa Maior. Browar w Bieszczadach. 2024. [dok. elektr.: <https://ursamaior.pl>. data wejścia 15.06.2024].
23. Wegańska agroturystyka. 2024. [dok. elektr.: <https://ptasieradiobrzozow.pl>. data wejścia 15.06.2024].

24. Wilkońska A. 2016. Slow turystyka w dużych miastach – kreowanie nieśpiesznych dzielnic. *Folia Turistica*. 39. 199-218. doi: 10.5604/01.3001.0010.4216.
25. Wiodące branże województwa podkarpackiego – inteligentne specjalizacje regionalne. 2016. Wyd. Regionalne Obserwatorium Terytorialne, Podkarpacki Ośrodek Badań Regionalnych Urzędu Statystycznego w Rzeszowie. ss. 64.
26. Wiśniewska M. 2012. Żywność, życie i turystyka w stylu „slow”. *The Journal of Management and Finance*. 3(2). 161-176.
27. Wójtowicz B. 2016. Międzynarodowe uwarunkowania negatywnych konsekwencji ruchu turystycznego w Krakowie. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*. 30(4). 174-186. doi: 10.24917/20801653.354.
28. Wykaz gospodarstw agroturystycznych. 2024. [dok. elektr.: <https://podkarpackiebazarek.podrb.pl/wykaz-gospodarstw-agroturystycznych>. data wejścia 15.06.2024].
29. Zdrowicka-Wawrzyniak M. 2024. Glamping po polsku. *Zeszyty Wiejskie*. 411-418. <https://doi.org/10.18778/1506-6541.S2024.29>.
30. Zrelaksuj się naturalnie. 2024. [dok. elektr.: <https://alohacamp.com/en>. data wejścia 15.06.2024].

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SLOW TOURISM IN PODKARPACIE PROVINCE

Summary

Due to its location, natural and cultural potential and the needs of a conscious tourist for a tourist product based on the slow principles, the Podkarpackie Province may in the future be the main destination for a selected group of recipients. Currently, many owners of rural accommodation facilities are expanding their offer with attractions related to mindfulness, such as contemplation in the surroundings of nature, sauna baths, and the possibility of spending the night in the open air. The offer is diverse, which gives the prospect of participation to both customers who prefer agritourism and newer forms, e.g. glamping. In addition, there have appeared offers of socially engaged tourism, in which the tourist has the opportunity to closely interact with the host of the attraction or the local community. The examples of implementing tourist services in the slow tourism trends described in the article constitute a model for searching for a new forms of recreation that contribute to the retardation of negative changes in the natural and socio-cultural environment.

Keywords: slow tourism, accommodation facilities, tourist attraction, Podkarpackie Province, retardation